

Vladimir Marković

Projekt i izgradnja dubrovačke katedrale

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Predan 19. 9. 2012. – Prihvaćen 26. 10. 2012.

UDK: 726.6(497.5 Dubrovnik)“1671/1712“

Sažetak

Na temelju objavljene arhivske dokumentacije o dubrovačkoj katedrali i analize njezine arhitekture autor iznosi nova zapažanja o povijesti izgradnje katedrale (1671.–1712.) i pred-

lošcima kojima se njezin projektant Andrea Bufalini koristio prilikom projektiranja.

Ključne riječi: *arhitektura, Dubrovnik, katedrala, Andrea Bufalini*

Za povijest dubrovačke arhitekture prijelomni je događaj bio potres 1667. godine. Dubrovčani su namjeravali napustiti potresom razoreni grad i osnovati novi, na obližnjem poluotoku Lapadu, ali sačuvane gradske zidine koje su odoljele potresu pridonijele su odluci da se pristupi obnovi grada. Snage kojima je raspolagao Dubrovnik, njegovi graditelji, klesari i zidari, nisu bile dovoljne za tako mnogobrojne i opsežne graditeljske zadatke, a osobito za projektantsku pripremu obnove grada. Uz mnogobrojne privatne palače i kuće teško je bio oštećen Knežev dvor, sjedište državne i upravne vlasti Dubrovačke Republike, nizovi zgrada uz Placu (Stradun), glavnu komunikacijsku osovinu, trgovačko središte i mjesto javnih okupljanja građana. Teško je bila oštećena ili sasvim urušena većina gradskih crkava, zajedno s katedralom, tako da se pristupilo izgradnji nove.

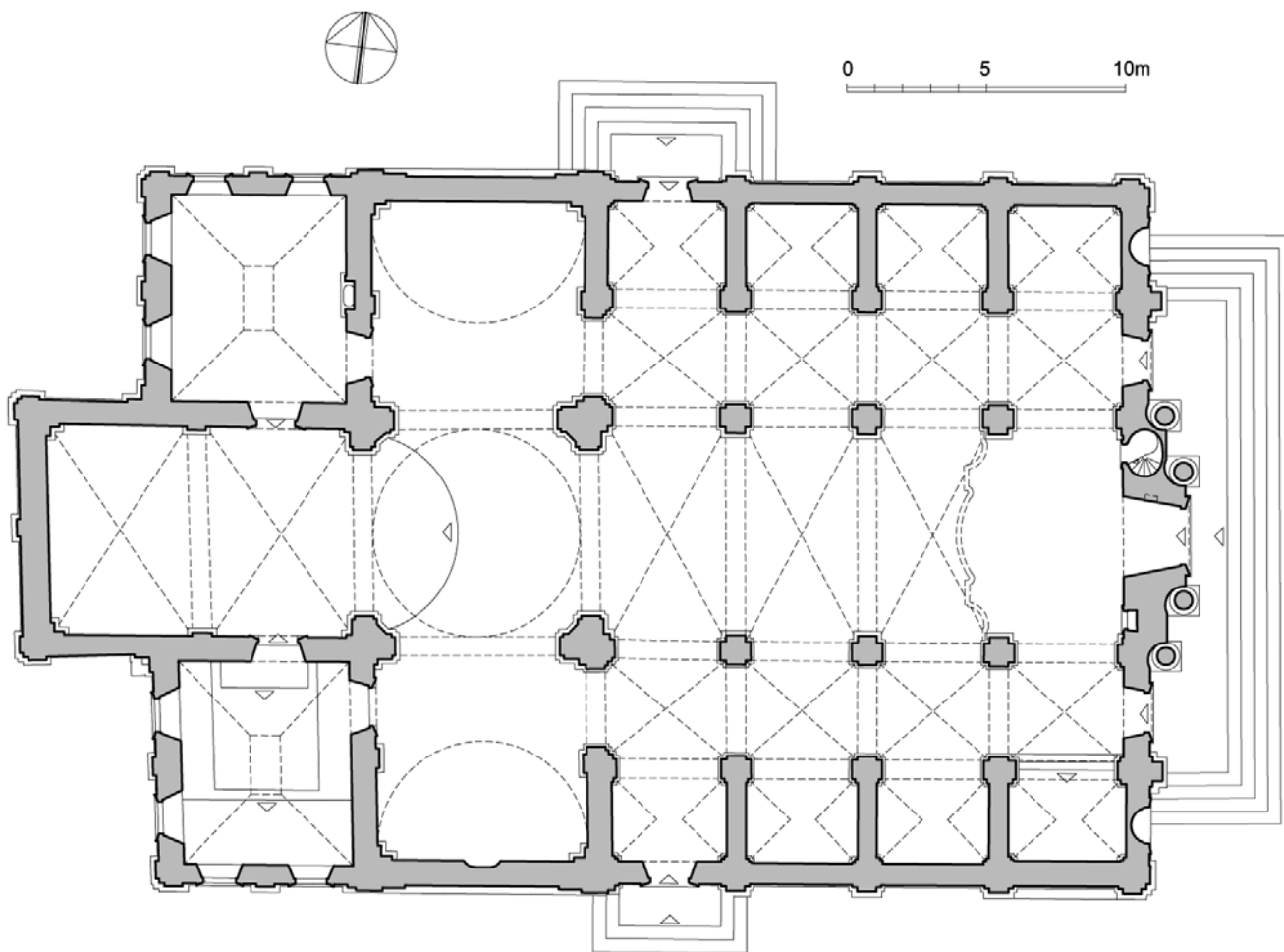
O novoj je katedrali sačuvana opširna arhivska dokumentacija s imenima projektanta, graditelja i opisom radova, ali izostali su podaci po kojima bi se mogao točno utvrditi udio pojedinih sudionika u njezinoj izgradnji. Također nisu posve razmotrene ni okolnosti u kojima je nastao projekt katedrale te kako se u njezinoj arhitekturi očituju s jedne strane shvaćanja talijanskih graditelja i projektanta katedrale, a s druge zahtjevi njezinih dubrovačkih naručitelja.

Katedralu je projektirao Andrea Bufalini (Buffalini), rimski graditelj podrijetlom iz Urbina.¹ Taj zadatak povjerio mu je Stjepan Gradić, diplomatski predstavnik Dubrovačke Republike u Rimu, svećenik i kustos Vatikanske biblioteke. Bufalini je započeo s izradom projekta 1671. godine. Do 1673. dovršio je drveni model cijele njezine zgrade

te modele pročelja, kupole i kapitela pilastara. Već 1671. Gradićevim posredovanjem u Dubrovnik dolazi rimski arhitekt Paolo Andreotti da vodi izgradnju katedrale, ali s radovima je započeo tek 1674. godine, nakon što je dubrovačka vlada odobrila Bufaliniev projekt.² Već sljedeće godine Andreotti se vratio u Rim, ne želeći dalje nastaviti suradnju. Na poticaj Bufalinia i velikog rimskog arhitekta Carla Fontane Gradić je pokušao nagovoriti Berninievu suradnika Pier Antonia Perronea da prihvati mjesto voditelja izgradnje, ali bezuspješno.³ Između 1677. i 1678. godine tu je dužnost obavljao arhitekt Pier Antonio Bazzi iz Genove.⁴ Cijelo je desetljeće trajao prekid radova. Gradićevim posredovanjem 1689. godine ponovno je iz Rima došao sicilijanski arhitekt Tommaso Maria Napoli, koji će voditi izgradnju katedrale sve do 1700. godine.⁵ Zbog nedostatka novca tek 1704. godine nastavljaju se radovi.⁶ Vodio ih je dubrovački graditelj Ilija Katičić koji je 1712. godine napokon dovršio izgradnju katedrale.

Tijekom četrdesetogodišnje izgradnje katedrale voditelji radova djelomično su mijenjali Bufaliniev projekt. Iz onodobne arhivske dokumentacije, osobito iz Gradićevih pisama Senatu Dubrovačke Republike, ali i same arhitekture katedrale, moguće je raspoznati opseg tih promjena, pa i uvjete u kojima je Bufalini projektirao, i predloške kojima se pri tome koristio.

Bufalini vjerojatno nije bio u Dubrovniku, pa mu je Gradić dao podatke o položaju zidova trobrodne, u potresu porušene romaničke katedrale, kako bi se time koristio pri izradi projekta. Na razmjerno uskom prostoru Bufalini je smjestio također trobrodnu baziliku, ali s bočnim kape-lama i reduciranim transeptom te kupolom na križištu.

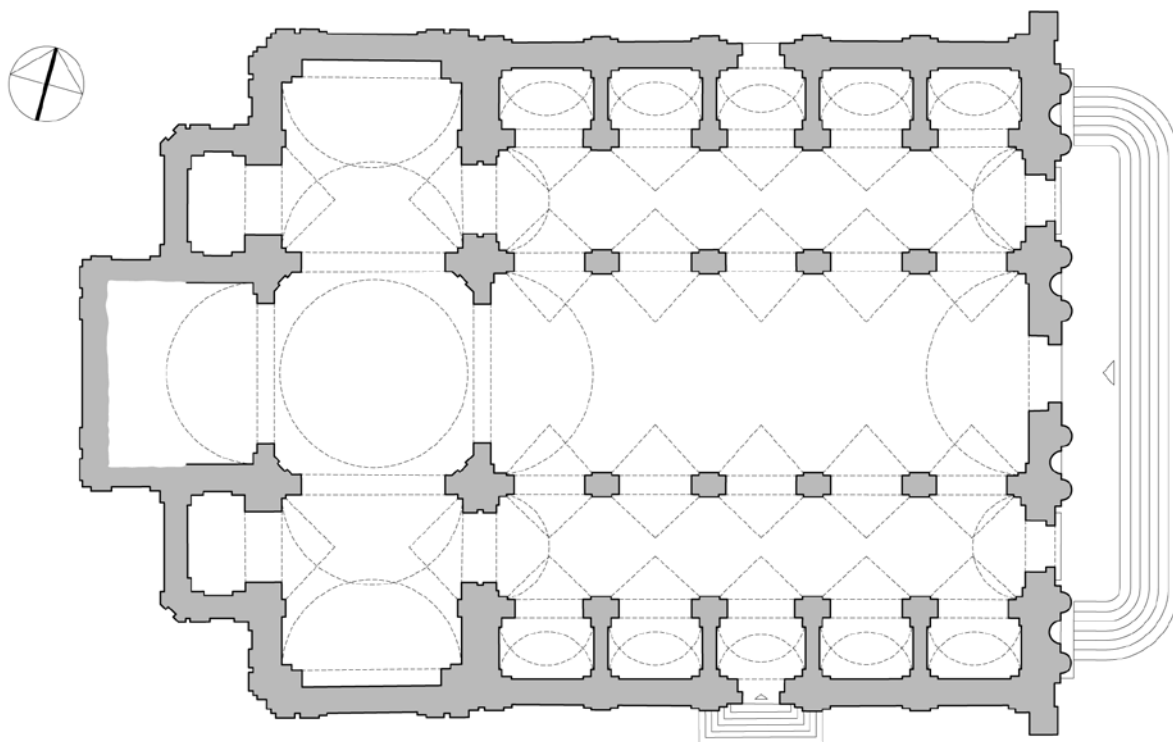
Dubrovačka katedrala, tlocrt (pripremila za tisak Ivana Valjato-Vrus, dia)
Dubrovnik Cathedral, ground plan (processed by architect Ivana Valjato-Vrus)

Predložak za njegov projekt bila je rimska crkva S. Giovanni dei Fiorentini.⁷ Jednakog je tlocrta, također s pravokutnom apsidom i uskim, visokim glavnim brodom, zbog čega je i križište s kupolom razmjerno malo u odnosu na veličinu crkve. I nosači kupolne konstrukcije u objema crkvama jednako su postavljeni. Masivni su i snažno istaknuti, tako da zajedno s pojasnicom koju nose odvajaju glavni brod od križišta s kupolom.⁸

U crkvi S. Giovanni dei Fiorentini svodovi u brodovima podijeljeni su samo susvodnicama. Bufalini ih u katedrali dijeli i pojasnicama. Tako napušta antičku tradiciju kompaktnih svodnih struktura potaknutu izgradnjom crkve Il Gesù, i ponavlja modernije rješenje iz velikih rimskih bazilika 17. stoljeća. Ali te masivne kamene pojasnice naglašavaju prostornu skučenost brodova katedrale.

Briga Stjepana Gradića za izgradnju dubrovačke katedrale nije bila ograničena samo na to da svojim rimskim vezama i poznavstvima pribavi projekte za njezinu izgradnju i osigura vješte voditelje radova. On je, naime, napisao i dvije studije, »Instruzione per la fabrica del Duomo di Ragusa« i »Discorso sopra l'apalto delle cave di travertino«⁹, u kojima daje upute o korištenju temelja u potresu poru-

šene katedrale, raspravlja o izgradnji nove, i navodi točne mjere bočnih kapela, zbog kojih će nova katedrala biti šira od prethodne. Također točno određuje potrebnu količinu i vrstu građevnog materijala te navodi gdje će se i kako taj materijal upotrebljavati pri izgradnji. Spominje također za to potrebna tehnička pomagala, a među njima i »dvokolicu s velikim kotačima« koju je dizajnirao Michelangelo Buonarroti.¹⁰ Gradićevo dobro poznavanje projekta i potrebnih materijala i pomagala, ali i suradnika za izgradnju katedrale, pokazuje da nije bio samo posrednik između dubrovačkih naručitelja i projektanta, nego je i sam sudjelovao u projektiranju.¹¹ Zastupao je želje Dubrovčana da katedrala bude trobrodna, kao što je bila i prethodna, porušena u potresu. U dubrovačkom Senatu su Bufaliniev projekt trobrodne katedrale ocijenili vrlo lijepim i prihvatili ga »con applauso universale«.¹² Nisu uvažili kritike opata Bozdarija da će brodovi biti preuski i da bi trebalo graditi jednobrodni prostor s kapelama.¹³ Gradićev osobni doprinos u ostvarenju dubrovačkih želja izbor je crkve S. Giovanni dei Fiorentini kao predložak buduće katedrale. Razlog za izbor te crkve nije morala biti samo njezina trobrodnost, nego i okolnost da su je dali izgraditi građani Firence. Odnosi Dubrovnik i Firence bili su tradicional-

Crkva S. Giovanni dei Fiorentini, Rim, tlocrt (arhivski nacrt uredio Ivan Tenšek, dia; digitalno obradio Davor Zuljan)
Church of S. Giovanni dei Fiorentini in Rome, ground plan (processed by architect Ivan Tenšek and Davor Zuljan)

no dobru. Nakon dubrovačkog potresa potvrđeni su i time što je Gradića čak u dva navrata primio »Gran Duca di Toscana«.¹⁴

Opisujući projekt dubrovačke katedrale, Gradić se poziva na velika imena prethodnog stoljeća, na Bramantea, Rafaela i Michelangela.¹⁵ I onodobni poznavaoци arhitekture često se pozivaju na velike obnovitelje antičke tradicije i citiraju, kao i Gradić, autoritet Vitruvija. Ali za Gradića su ista imena i vrijednosti mogle imati određenije značenje. Naime, u izradi projekata za crkvu S. Giovanni dei Fiorentini sudjelovali su upravo arhitekti koje je spominjao. Osim njih, u projektiranju i izgradnji sudjelovali su i Jacopo Sansovino, Antonio da Sangallo Stariji, Antonio da Sangallo Mlađi, Giuliano da Sangallo, Peruzzi, Giacomo della Porta i Carlo Maderno.¹⁶ Natječaj za izgradnju crkve raspisao je papa Leone X. 1519. godine. Uz crkvu sv. Petra crkva S. Giovanni dei Fiorentini bila je po broju sudionika najopsežniji projektantski pothvat na području sakralne arhitekture 16. i ranog 17. stoljeća u Rimu. Gradiću su sigurno bile poznate okolnosti njezine izgradnje – znao je tko je naručitelj i znao je za plejadu velikih arhitekata okupljenih oko njezine izgradnje, jer u svojim pismima du-

brovačkom Senatu ističe svoju upućenost u »svakodnevna arhitektonska zbivanja u Rimu«.¹⁷

Nakon mnogobrojnih predloženih projekata, u kojima je varijante centralne prostorne sheme zamijenila uzdužna trobrodna, izgradnja crkve S. Giovanni dei Fiorentini započela je 1567. godine po projektu Antonia da Sangalla Mlađeg. Petnaest godina poslije radove je nastavio Giacomo Della Porta, istodobno kada gradi i kupolu crkve Il Gesù. Uklonio je neke zidove, ali je zadržao trobrodni oblik s bočnim kapelama i kupolom na križištu. Kada je Carlo Maderno 1598. godine izabran za voditelja gradnje, još su nedostajali transept, kupola i svetište. Maderno je završio crkvu 1618. godine, ali nije izgradio pročelje, a nisu ostali sačuvani ni projekti.¹⁸ Možda je upravo ta okolnost, da nije bio ograničen predloškom, omogućila Bufalinu da u projektu pročelja dubrovačke katedrale slobodnije izrazi vlastita arhitektonska shvaćanja.

Stjepan Gradić je iz Rima 1673. godine uputio pismo s opisom Bufalinieva modela pročelja, a taj opis pokazuje da tijekom izgradnje Bufaliniev projekt nije znatnije mijenjan.¹⁹ Pročelje je dvoetažno, zona donjeg kata je vrlo široka i podijeljena u pet polja, određenih rasporedom unu-

Dubrovačka katedrala, unutrašnjost (foto: M. Drmić)
Dubrovnik Cathedral, interior

trašnjeg prostora crkve, s tri broda i bočnim kapelama. Bočna polja pročelja zaključena su balustradom, a srednje polje, određeno širinom i znatno većom visinom glavnoga broda, ima gornji kat i rizalitno je istaknuto. Takav oblik pročelja s vrlo izduženom prizemnom zonom i uskim i visokim srednjim poljem nije karakterističan za Rim 17. stoljeća. Tada se uglavnom grade jednobrodne crkve s bočnim kapelama, pa je mala razlika u širini prizemlja i kata. Međutim, među neostvarenim projektima koji su u Bufalinievo vrijeme nastali u Rimu također je i prijedlog Gregoria Tommasinia za pročelje crkve S. Salvatore u Via Giulii.²⁰ Njegova nacrtna shema s izduženim prizemljem zaključenim balustradom i visokim dvoetažnim srednjim poljem jednaka je kao i kod dubrovačke katedrale. Na oba pročelja prozor na katu srednjeg polja ima oblik edikule s balustradnom ogradom, umjesto parapetnog zida. To je polje na pročelju dubrovačke katedrale trebalo biti zaključeno dvostrukim zabatom. U trokutni, već izgrađeni za-

bat, trebao je biti upisan i zabat segmentnog nadvoja kao i na Tommasinievu projektu, što pokazuju jače istaknuti pilastri uz prozorsko polje.²¹

Spomenute podudarnosti u oblikovanju prozora i zabata te niz pojedinosti u upotrebi arhitektonske plastike, kao i rizalitno istaknuto srednje, dvoetažno polje pročelja zaključeno dvostrukim zabatom, zajednička su osobina i nekih drugih rimskih crkava 17. stoljeća. (Dvostruki, segmentno zaključeni zabat upisan u trokutni ponavlja se i na Pozzovu pročelju crkve sv. Ignacija u Dubrovniku.) Spomenimo i prozor u obliku edikule s balustradom umjesto parapetnog zida s Michelangelove crkve sv. Petra i Kapitolinskih palača. Michelangelov prozor kasije koristi Giacomo della Porta na pročelju crkve Il Gesù te Maderno na pročelju S. Susane, a zatim se javlja i na pročeljima velikih longitudinalnih rimskih crkava. Bufalini se, dakle, projektirajući pročelje dubrovačke katedrale, nije morao ograničiti samo na Tommasiniev nacrt.²² Oba arhitekta pripadaju istom

Crkva S. Giovanni dei Fiorentini, Rim, unutrašnjost (foto: V. Marković)
Church of S. Giovanni dei Fiorentini in Rome, interior

arhitektonskom ambijentu sljedbenika Carla Rainaldia i Carla Fontane.²³ Obojica su bili članovi Akademije sv. Luke. Bufalini je bio imenovan i profesorom, ali njegovo sudjelovanje u arhitektonskoj praksi vrlo je skromno. Jedino je Bufalinievo djelo, osim dubrovačke katedrale, palača uz crkvu S. Gerolamo degli Schiavoni. O njegovoj djelatnosti još je zabilježeno da je od 1680. do 1688. godine bio zadužen za izgradnju gradskih prometnica u Rimu.²⁴

Izgradnju dubrovačke katedrale po Bufalinievu projektu kratko vrijeme su vodili Paolo Andreotti i Pier Antonio Bazzi. Ali kada 1689. godine Tommaso Maria Napoli preuzima radove, on mijenja Bufaliniev projekt pokazujući da je arhitektonska znanja stekao u svome zavičaju, na Siciliji, prije dolaska u Rim. Umjesto krovnih kosina, iznad kapela katedrale postavio je terase duž bočnih brodova, karakteristične za sicilijanske crkve baroknog doba. Potom je s dozvolom Senata promijenio Bufaliniev projekt po kojemu je svod trebao biti bačvast i zasječen kratkim

susvodnicama kao u crkvi S. Giovanni dei Fiorentini, te je izgradio križni, da bi povećao formate prozora.²⁵ Također je dokinuo Bufalinievu usitnjenu podjelu zidnih ploha. Bačvaste svodove u transeptu nije podijelio pojasnicama, koje su se trebale nastaviti na već izgrađene pilastre i iznad njih obrate u gređu. Jednako je postupio i na vanjštini crkve. Na začelnom i bočnim zidovima apsida izostavio je lezene, da bi na njihova mjesta postavio prozorske otvore.

Napolieva izmjena svoda u glavnom brodu i povećanje prozorskih otvora nesumnjivo su vezani s postavom terasa iznad bočnih kapela.²⁶ Međutim u dozvoli kojom dubrovački Senat odobrava predložene promjene ne spominju se terase. Otvara se time pitanje je li već Bufalini svojim projektom predložio njihovu izgradnju. Tu vjerojatnost treba isključiti iz sljedećih razloga: na predlošku kojim se Bufalini koristio projektirajući dubrovačku katedralu, na crkvi S. Giovanni dei Fiorentini, i bočni brodovi i kapele su zaključeni krovnim kosinama. Niti na Tomassinievu projektu za

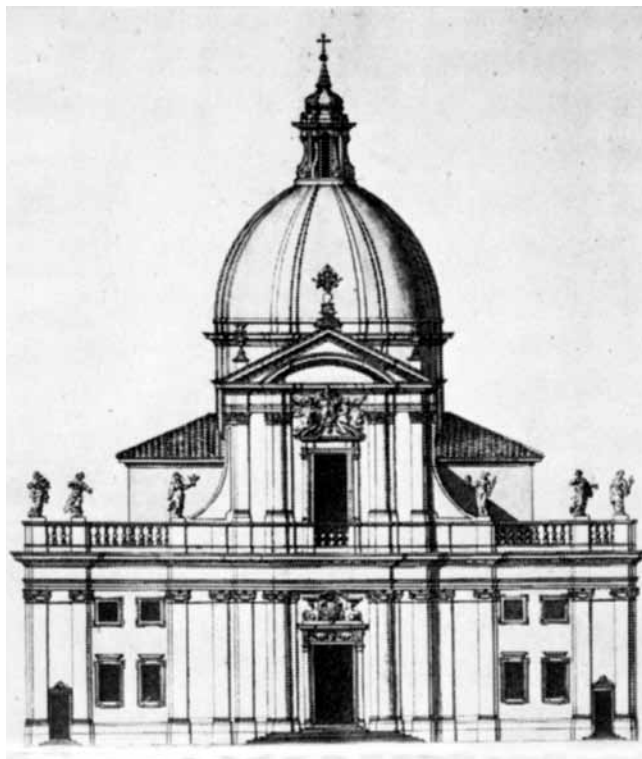
Dubrovačka katedrala, pročelje (foto: M. Drmić)
Dubrovnik Cathedral, front facade

Crkva S. Giovanni dei Fiorentini, Rim (foto: V. Marković)
Church of S. Giovanni dei Fiorentini in Rome

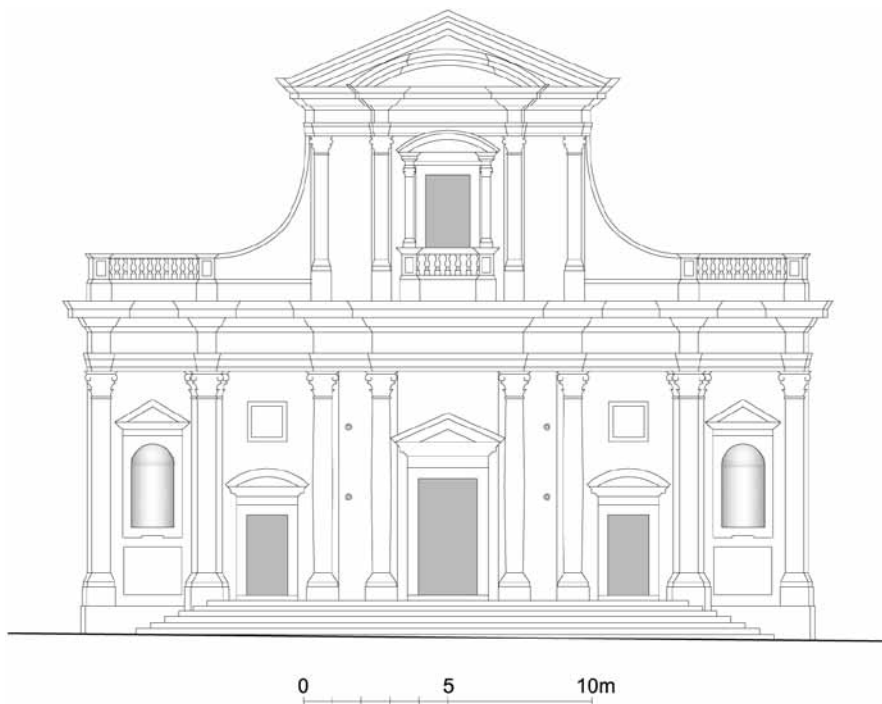
crkvu S. Salvatore, kojim se Bufalini poslužio projektirajući pročelje katedrale, zasigurno nema bočnih terasa, jer je crkva centralnog oblika.²⁷ Tema terase, međutim, nije nepoznata u sakralnoj arhitekturi rimskog 17. stoljeća. Koristi je Carlo Maderno u specifičnim uvjetima dogradnje crkve sv. Petra i podizanja novog pročelja zaključenog u cijeloj širini horizontalom balustrade. Madernovu ideju potom 1628. godine ponavlja Orazio Grassi, na neostvarenom projektu za S. Ignazio, veliku jednobrodnu crkvu s bočnim kapelama, tako da brod i krakove transepta natkriva terasama i ograđuje balustradom koja, kao i kod Maderne, horizontalno zaključuje i pročelje. Međutim iznad bočnih kapela postavio je lanterne. A upravo postava terasa iznad bočnih kapela standardna je tema sicilijanskih crkava koju Napoli ponavlja i na dubrovačkoj katedrali.

Da je Napoli izvršio izmjene i na pročelju, može se zaključiti iz pisma s opširnim opisom Bufalinieva projekta, koje je 1673. godine Stjepan Gradić uputio dubrovačkom Senatu.²⁸ U tom opisu Gradić ne spominje volute postavljene bočno uz gornji kat srednjeg polja, jer su umjesto njih na Bufalinievu projektu vjerojatno bili zidni odsječci trokutnog oblika, kojima je kosa stranica bila konkavno zakrivljena kao i na Tomassinievu nacrtu pročelja crkve S. Salvatore.²⁹ Napoli je zidne odsječke zamijenio volutama. Oblikovao ih je na južnotalijanski način, tako da su u vrhu obogaćene geometriziranim pramenom krupnih listova, a pužoliki su im krajevi polegnuti, izduženi i meko uvijeni, kao da su od žitke građe.

G. Tomassini, crtež pročelja crkve S. Salvatore (preuzeto iz: R. Wittkower, *Studies in Italian Baroque*, London, 1975., 37)

G. Tomassini, *Design of the front facade of S. Salvatore*, taken from: R. Wittkower, *Studies in Italian Baroque* (London, 1975), p. 37

Rekonstrukcija Buffalinieva nacrtu za pročelje dubrovačke katedrale (nacrt izradio Ivan Tenšek, dia; digitalno obradio Davor Zuljan)

Probable reconstruction of Buffalini's design of the front facade of Dubrovnik Cathedral (drawing: architect Ivan Tenšek; processed by Davor Zuljan)

Kada je Napoli preuzeo izgradnju katedrale, zatekao je već nadsvodene bočne brodove i kapele te ostale zidove izgrađene do visine prvoga kata, odnosno svodova u glavnom brodu, transeptu i apsidi. Karakteristične su razlike između dijelova dovršenih prije njegova dolaska i gradnje koju je sam vodio. U ranije izgrađenim dijelovima katedrale prepoznaje se udio domaćih majstora. Male sitno klesane rozete s kukom za rasvjetna tijela, uzidane u vrhu križnih svodova u bočnim brodovima i kapelama, česti su detalj na svodovima koje grade dubrovački majstori. Nalazimo ih i u dubrovačkoj istovremeno građenoj crkvi Rozarij, gdje su rozete s kukom za svjetiljke ugrađene u svodove i glavnog i u svodove bočnih brodova.

Za dubrovačku klesarsku tradiciju karakteristični su i reljefi u glavnom brodu, na trokutnim zidnim isječcima između pilastara i lučnih otvora prema bočnim brodovima. U sredinu polja postavljena rozeta obrubljena geometrijskom ornamentikom varijanta je tradicionalne klesarske teme, česte na portalima 15. i 16. stoljeća, gdje zaprema zidne isječke jednakog oblika, smještene između lučnog nadvoja otvora portala i njegova vodoravnog zaključnog vijenca. Ornamentika je pučki oblikovana i u suprotnosti s korintskim kapitelima uz koje se nalazi. Te neujednačenosti arhitektonskog i ornamentalno-dekorativnog u načinu oblikovanja i mjesta na kojemu se susreću sigurno nisu bile određene Bufalinievim projektom, niti su mogle biti posljedica odluka talijanskih voditelja izgradnje Andreottia i Bazzia. Isto pokazuju i nesuglasja zidanih dijelova u kapelama katedrale, asimetrični odnosi polukružnih prozora i krivulja svoda te njihov neusklađen položaj prema bočnim zidovima kapela. Nije vjerojatno da su se sva ta odstupanja od zidarskih pravila i normi korištenja ornamentalne dekoracije dogodila baš u vrijeme kada gradilište nisu vodili Andreotti i Bazzi, pa je njihov odlazak iz Dubrovnika i odbijanje molbi da nastave suradnju na katedrali moglo biti

posljedica ne samo neredovitih isplata, nego i ponašanja suradnika na izgradnji katedrale. Napoli je očigledno bolje organizirao gradilište, jer se na dijelovima zidanim u njegovo vrijeme ne prepoznaju takva odstupanja.

Kada je Napoli nakon više od deset godina prekinuo suradnju na izgradnji katedrale i 1700. godine otišao iz Dubrovnika, još je nedostajala kupola s tamburom. Taj zadatak je 1705. godine Senat povjerio dubrovačkom graditelju Iliji Katičiću.³⁰ Katičić je dovršio izgradnju katedrale 1712. godine. Opravdano je pretpostaviti da je kupolu s tamburom gradio prema Bufalinievu projektu.³¹ Okviri prozora na tamburu su profilirani (renesansnim) plitkim, stepenasto uvučenim profilacijama i zaključeni su istim trokutnim zabatom kao i po Bufalinievu projektu građeni otvori u prizemlju crkve (prozori sakristije i moćnika i ulazni portali crkve). Posve su različiti od obliha i skošenih profilacija na Napolievim prozorima glavnog broda.³²

Katičić je odstupio od projekta u oblikovanju gređa kojim zaključuje tambur kupole. Pokazao je skromno poznavanje onodobnog rječnika plastičkih oblika. Vijenac gređa suviše je širok i masivan, profilacije su mu višestruko umnožene i suviše istaknute u odnosu na arhitrav i zonu friza.

Dubrovačka katedrala je građena u drugoj polovici 17. stoljeća, ali njezina arhitektonska shema pripada tradiciji renesanse, već i po izboru njezina predloška – crkve S. Giovanni dei Fiorentini. Ali u povijesti izgradnje te crkve sudjelovao je Giacomo della Porta a izgradnju je dovršio Carlo Maderno, najznačajniji arhitekt rimskog ranog baroka. Stoga crkva ima povijesno mjesto u kontekstu rimske ranobarokne arhitekture. I arhitektura dubrovačke katedrale može se jednako tako vrednovati. Osobito po oblikovanju vanjštine, zbog njezina pročelja i terasa, jer tim arhitektonskim dijelovima pripada tradiciji rimske i sicilijanske arhitekture 17. stoljeća.

Bilješke

1
GIUSEPPE GELCICH, *Dello sviluppo civile di Ragusa considerato ne' suoi monumenti storici e artistici / memorie e studi del Giuseppe Gelcich, Ragusa, 1884.*, 106. Gelčić spominje ime projektanta, ali netočno ga naziva imenom Ruffalini. KRUNO PRIJATELJ, *Dokumenti za historiju dubrovačke barokne arhitekture*, u: *Tkalčićev zbornik II*, (1958.), 122. U članku Prijatelj donosi opširnije podatke o Bufaliniju i izradi projekta.

2
KRUNO PRIJATELJ (bilj. 1.), 122. Prijatelj smatra da je Andreotti arhitekt iz Genove, ali ne spominje izvor tog podatka. U kasnijoj literaturi ponavlja se isto Andreottievo podrijetlo. Međutim u ugovoru koji je Andreotti sklopio s Gradićem, preuzevši obavezu da će u Dubrovniku raditi na svim građevinama, naziva se »Paolo Andreotti Romano«. Taj ugovor Gradić je priložio svojem pismu upućenom dubrovačkom senatu 6. svibnja 1671. godine. Vidi ĐURO KÖRBLER, *Pisma opata Stjepana Gradića*

Dubrovčanina Senatu Dubrovačke Republike od godine 1667. do godine 1683., Zagreb, 1915., 186.

3
KRUNO PRIJATELJ (bilj. 1.), 123.

4
ISTO – Autor međutim ne navodi izvor podatka o Bazzievu genoveškom podrijetlu.

5
Nedavno objavljeni arhivski dokumenti pokazuju da je Napoli 1700. još uvijek bio u Dubrovniku. Vidi KATARINA HORVAT-LEVAJ, Tommaso Napoli u Dubrovniku, u: *Umjetnički dodiri dviju jadranskih obala u 17. i 18. stoljeću*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 21. i 22. studenog 2003. godine u Splitu u povodu 5. obljetnice smrti Krune Prijatelja, (ur.) Vladimir Marković – Ivana Prijatelj-Pavičić, Split, 2007., 31-52.

- 6
KATARINA HORVAT LEVAJ, Ilija Katičić u baroknoj obnovi Dubrovnika i Perasta – nove spoznaje o životu i djelu dubrovačkog graditelja i klesara, u: *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 44 (2006.), 189–218.
- 7
Među rimskim crkvama koje su mogle biti poticaj za projekt katedrale K. Prijatelj navodi i crkvu S. Giovanni dei Fiorentini: »Elegantna crkva S. Giovanni dei Fiorentini, koja je završena tek god. 1734. po nacrtu A. Gallileia, ima još većih srodnosti sa dubrovačkom crkvom, ali je od nje kasnija.«. Vidi KRUNO PRIJATELJ (bilj. 1.), 126. Galilei je projektirao samo pročelje crkve.
- 8
Trobrodna podjela ne omogućuje da se nosači kupole izmaknu iz glavnog broda prema bočnim brodovima, i tako poveća promjer kupole te brod punom širinom poveže s njezinim prostorom. Izmicanje nosača prema bočnim brodovima znatno bi smanjilo njihovu širinu. To je premještanje nosača provedeno kod jednobrodnih crkvi, jer su oni pomaknuti u zonu bočnih kapela tako da zaključuju njihov niz ispred krakova transepta. Time kupola, zahvaljujući veličini i boljoj povezanosti s brodom, ima novu ulogu centralizacije uzdužnog prostora crkve. Takav koncept organizacije prostora, prvi puta ostvaren u crkvi Il Gesù (1568.), određuje rimsku arhitekturu ranog baroka. Kod crkve S. Giovanni dei Fiorentini i dubrovačke katedrale još uvijek prevladava načelo renesansnog zbrajanja prostornih dijelova.
- 9
Obje Gradićeve studije objavljene su u KRUNO PRIJATELJ (bilj. 1.), 133–139.
- 10
ISTO, 138.
- 11
ISTO, 121. Kruno Prijatelj zaključuje »... da se uloga Gradića može staviti, najmanje, uz bok one arhitekta.«.
- 12
ISTO, 146. Pismo Senata upućeno Gradiću 19. siječnja 1672.
- 13
GIUSEPPE GELCICH (bilj. 1.), 102–107.
- 14
ĐURO KÖRBLER, Pisma opata Stjepana Gradića Dubrovačana senatu Republike dubrovačke od godine 1667. do godine 1683., Zagreb, 1915., 245–246, 254–255.
- 15
U njegovu tekstu »Instruzione per la fabbrica del Duomo di Ragusa«. – KRUNO PRIJATELJ (bilj. 1.), 134.
- 16
Julia Vicioso provela je iscrpnu analizu projekata za crkvu i S. Giovanni dei Fiorentini. – JULIA VICIOSO, La basilica di San Giovanni dei Fiorentini a Roma: individuazione delle vicende progettuali, *Bollettino d'Arte*, 72 (1992., Marzo–Aprile), 73–114.
- 17
KRUNO PRIJATELJ (bilj. 1.), 137.
- 18
JULIA VICIOSO (bilj. 16.), 102–107.
- 19
Gradićev tekst pod naslovom »Notizie della facciata del Duomo di Ragusa, conforme al modello colá mandato che si vorrebbe riformare« s opisom Bufalinieva modela za pročelje donosi KRUNO PRIJATELJ (bilj. 1.), 145: »La facciata di questo edificio é composta da due ordini: inferiore e superiore. L'inferiore corrisponde con la sua larghezza tre navi di dentro della chiesa e delle capelle di che é composta essa larghezza nel quale da vano a vano, al di fuori vi sono palmi 113, e altro il medesimo ordine palmi 50 sino alla fine della cornice sopra la quale dall'una e dell'altra vi sono balustrate et il principio dell' ordine superiore vi posano cartelloni che terminano la larghezza dell detto ordine superiore. La larghezza sudetta di palmi 113 e consumata dalla porta maggiore, dalle due minori, da 4 colonne e 4 pilastri, e degli interstiti tra due questi, conforme la pianta di queste colonne e pilastri in forma arcuata, in modo che il mezzo sporge piú in un fuori che gli estremi. L'ordine superiore é tutto di pilastri d'ordine composto col finestrone mezzo. Esso é largo palmi 44, alto sino alla cornice intera che posa sui capitelli palmi 55. Il frontispizio sopra questa cornice é alto palmi 19.«. Opis pročelja Gradić zaključuje sljedećim odlomkom: »Attesa questa notizia, cosí alla grossa se desidera quache nobile fantasia da concepire la facciata d'un ordine solo che corrisponda alla nave di mezzo, e che le due navi laterali con le capelle siano coperte da pilastri con sopra i balustri, come nel modello sudetto.«. Gradić se ovdje najvjerojatnije poziva na pročelje rimske crkve Gesù e Maria, koje je projektirao Carlo Rainaldi, a bilo je izgrađeno oko 1670. godine.
- 20
RUDOLF WITTKOWER, Carlo Rainaldi and the Architecture of the High Baroque in Rome, u: RUDOLF WITTKOWER, *Studies in the Italian Baroque*, London, 1975., 35–37. Wittkower datira Tommasiniev projekt u vrijeme pontifikata pape Aleksandra VII (1655.–1667.). Projekt se čuva u Vatikanskoj biblioteci (Codex Chigianus P VII 10).
- 21
Manja je vjerojatnost da se u trokutastom zabatu, umjesto upisanog segmentnog zabata, nastavljao rizalit prozorskog polja. U tom bi slučaju pilastri koji obrubljuju rizalitom istaknuto prozorsko polje bili povezani jednim obratom vijenca koji nose, kao na pročeljima Il Gesù i S. Susane. Oba pilastra imaju vlastite obrate koji su trebali nositi uglove upisanog zabata, kako je to na pročeljima mnogih rimskih crkava 17. st.
- 22
Spomenimo neke elemente kojima se pročelje katedrale razlikuje od Tommasinieva projekta: na Tommasinievu projektu prvi kat srednjeg polja dijele stupovi združeni s pilastrima, a kod dubrovačke katedrale samo su pilastri, kao i na Maderninom pročelju S. Susane.
- 23
RUDOLF WITTKOWER (bilj. 20.), 35. Wittkower smatra da se Tommasini formirao u Rainaldievoj blizini. Bufalini je izvjesno poznao Carla Fontanu, budući da zajedno s njime preporuča Bazzia za voditelja izgradnje dubrovačke katedrale. O tome Gradić obavještava Senat pismom 27. svibnja 1676. – KRUNO PRIJATELJ (bilj. 1.), 148.
- 24
Saur Allgemeines Künstlerlexikon die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker, sv. 15, München–Leipzig, 1997., 65.

25

KATARINA HORVAT LEVAJ (bilj. 5.), 36-37.

26

VLADIMIR MARKOVIĆ, Arhitektura u Hrvatskoj, u: *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost*, sv. III., *Barok i prosvjetiteljstvo (XVII.–XVIII. stoljeće)*, (ur.) Ivan Golub, Zagreb, 2003., 60.

27

RUDOLF WITTKOWER (bilj. 20.), 35.

28

Vidjeti Gradićev opis Bufalinieva projekta za pročelje u bilješki 19.

29

Ti su trokutni odsječci ustvari pročelni par podupirača svoda u glavnom brodu i oni zakrivaju pogled na niz jednakih podupirača koji sežu dužinom broda.

30

KRUNO PRIJATELJ (bilj. 1.), 124.

31

KATARINA HORVAT LEVAJ (bilj. 6.), 202.

32

Katičić nije mogao znatnije mijenjati projekt kupole jer nije vladao graditeljskim znanjima dovoljnim da se upusti u promjene složene konstrukcije njezine unutrašnje i vanjske ljuske. To pokazuje njegov kasniji rad, prigradnja kupolom nadsvodenog svetišta crkve Gospe od Škrpjela u Perastu, gdje se koristi još uvijek poligonálnim tamburom podignutim na trompe i kupolom s jednom ljuskom.

Summary

Vladimir Marković

Design and Construction of Dubrovnik Cathedral

One of the crucial events in the history of architecture in Dubrovnik was the earthquake of 1667, in which most buildings in the old town were severely damaged or destroyed, among them the medieval cathedral. Extensive archival documentation has been preserved about the construction of the new cathedral, with names of its architects and engineers, as well as the description of construction works, but no data are available that could tell us something about the contribution of individual participants in the project. Moreover, scholars have not yet analyzed all the circumstances in which the project of the cathedral came into existence, or the possible differences in the attitudes of its architects and engineers as reflected in its architecture on the one hand, and the demands of its Dubrovnik commissioners on the other. The author of this article has established that the Roman architect Andrea Buffalini modelled his design of the Dubrovnik cathedral (1671–1673) on the church of S. Giovanni dei Fiorentini in Rome. However, the Roman original had no front facade at that time, so Buffalini relied on the project of Gregorio Tomassini for S. Salvatore in Rome, with minor modifications. It has also been established that the Sicilian architect Tommaso Maria Napoli, when taking over the charge of the cathedral construction (1689–1700), partly altered Buffalini's project by including terraces, typical of the Sicilian architecture of the time, above the side chapels, and

by enriching the front with volutes. As for the cathedral's interior, the author has noticed some differences between the design of the lower zone, at the time when the construction was supervised by Paolo Andreotti (1674–1675) and Pier Antonio Bazzi (1677–1678), and the upper part (vaulting of the main nave and the transept), built at the time of Napoli's supervision. The lower zone reveals the participation of local engineers in the construction of the cathedral (such as ornamental reliefs on the wall segments between the openings of the arcades and the pilaster capitals in the main nave, small rosettes at the intersection of lintels in the side naves, with hooks for hanging lamps, and also mistakes and irregularities in the relationship between the vaulting and the windows in the side chapels). Napoli was much better in organizing the construction. First of all, he changed the partition of walls as foreseen by Buffalini's project and did not divide the barrel vaulting in the transept by means of ribs that were supposed to continue the line of the pilasters, which had already been built, and the transversal diagonals above them. The same procedure was applied on the outside of the cathedral, where Napoli omitted the lesenes in the rear and in side-walls, opting for windows instead.

Keywords: architecture, Dubrovnik, cathedral, Andrea Buffalini